גן מקלט שרוני

עמיר פז, מומחה לגידול צמחי בר - amirpaz66@gmail.com

תקציר: גן המקלט השרוני הוא אתר טבע בגן הלאומי של חוף השרון ליד קיבוץ געש (מחלף שפיים) בו גדלים צמחים אופייניים של אזור השרון הנמצאים בסכנת הכחדה. זהו מיזם פרטי התנדבותי של איש אחד אשר כמוהו ישנם עוד שניים בישראל (בכפר יהושע ובנתיב הל"ה) ונקווה שרבים ילכו בעקבותיהם בגליליות נוספות של ארצנו. הגן בנוי על אדמת חמרא אדמדמה אשר תכונותיה המיוחדות יצרו את הבסיס לאבולוציה של רבים מהצמחים האנדמים וה"אדומים" של מישור החוף. ביקור בגן ניתן לתאם עם עמיר פז, 053-2801822.

==========

מבוא

גן מקלט הוא מקום תחום בתוך שמורת טבע או גן לאומי אליו מועתקים ומגודלים בתנאים מבוקרים צמחים בסכנת הכחדה שהוגדרו מינים "אדומים". לרשות הטבע והגנים ישנם מספר גני מקלט כמו למשל בציפורי שמיועד לצמחים האדומים של הגליל התחתון, בעין אפק שמיועד לצמחים האדומים של עמק הנעמן, בנבי סמואל המיועד לצמחים של הרי ירושלים, בשמורת החולה המיועד לצמחיית עמק החולה, ועוד. פירוט מלא לגבי גני המקלט ניתן למצוא באתר המינים בסכנת הכחדה של הרט"ג (2019).

שימוש במיכלים כדי למנוע אכילת שורשים, גן המקלט השרוני בחורף 2018, צילם עמיר פז ©
להגדלה - לחצו על התמונות

גלילת השרון הוא האזור המאוים ביותר בישראל על המגוון הביולוגי בכלל ועל הצמחיה המיוחדת לו בפרט (פולק ושמידע 1984). האיום על השרון הוא כפול : הולכות ונעלמות בו שלוליות החורף העונתיות- מה שמאיץ את הכחדת המינים הטבולים והגדתיים, נחלי החוף רובם מזוהמים או מיובשים, הביצות של מישור החוף נוקזו ורובן נעלמו, העיור הנמרץ הכובש יותר ויותר שטחים שבעבר איכלסו מינים נדירים יבשתיים וחקלאות מודרנית חיסלה את צמחי הקרקעות העמוקות. חשוב לציין, על פי הספר האדום של צמחי ישראל, כי 118 מינים בסכנת הכחדה גדלו בעבר בשרון (מפורטים בטבלאות שבסוף המאמר), שהם קרוב לרבע מכלל מספר המינים שבסכנת הכחדה (אלון וחב. 1981, שמידע וחבריו 2011). לא

פחות משליש מהצמחים האנדמים לישראל גדלים במישור החוף ובמיוחד בשרון (שמידע 1982). מספר מינים נעלמו ונכחדו מהשרון, כולל כמה שגדלו בישראל רק בשרון, כמו למשל : **כריך גומאי, וגומא רחב-עלים**. הרעיון המקורי להקמת גן מקלט שרוני הועלה לראשונה ע"י אורי פרגמן-ספיר, המנהל המדעי של הגן הבוטני גבעת רם בירושלים, וממנו הועבר לגופי הרישוי וההיתרים ברט"ג. במקביל הגיש המחבר בקשה לרט"ג להיתר לגן בוטני, ואך טבעי היה ששני אלו יאוחדו למיזם אחד.

צמחים אנדמיים לישראל ובסכנת הכחדה בגן המקלט השרוני (מימין לשמאל): איריס הארגמן, מקור-חסידה תמים-עלה, ציפורנית א"י(צילם עוז גולן ©) ואשבל השדה. צילם עמיר פז ©
להגדלה - לחצו על התמונות

תיאור גן המקלט השרוני

הגן הוקם בתחומי הגן הלאומי חוף השרון על ידי רוני יערי, עירית פז, והמחבר בחלקה שבעבר הועתקו אליה צמחי כלנית מצויה בשנת 2002 ממיזם הבניה של שכונת צוקי ארסוף. החלקה נמצאת ממערב לקיבוץ געש ומשתרעת על כחמישה דונם. בחלקה נשתלו זה מכבר מספר רב של צמחי איריס הארגמן, אשר קני השורש שלהם נמסרו ע"י רט"ג למיזם הכלניות. החלקה היתה משובשת קשות בעשביה חד ורב שנתית, ובשלב ראשון נאלצנו לנקוט בהדברה כימית כדי לנקות את החלקה. כיום עברנו לכיסוח מכני ליד הצמחים כדי להיפטר מהעשביה המיותרת. בתחילה ניסינו לשתול את הצמחים באדמה, אך לצערנו צמחים אלה נפגעו קשות על ידי דורבנים ותנים אשר חפרו והשמידו צמחים יקרי ערך. לאור זאת נאלצנו לעבור לגידול צמחים במיכלים שונים שהוכיחו עצמם כמגינים טובים ואפשרו לצמחים לשגשג בבטחה. הכוונה המקורית היתה לגדל את הצמחים במשטר משקעים טבעי, אולם כמה מהם נזקקים להשקיה כדי לעבור את הקיץ, ולכן פרסנו רשת השקיה עבורם. בצמוד לגן הוקם מבנה מנבטה, ובו אנו מרבים את המינים הנדירים לצרכי הגן, ואף מגדלים שתילים לרט"ג לצורך השבה לטבע. השנה נמסרו כבר כ-200 שתילים לרט"ג, ועוד כ-150 יימסרו להם לפי העדפתם. בחלקה המקורית גדלו באופן טבעי צמחי **מצילות החוף, מצילות מצויצות, בת חול א"י, אהל הגבישים,תורמוס א"י, ושום גבוה**. הקפדנו שלא לפגוע בהם, ובמקרה הצורך העתקנו וריכזנו אותם יחדיו. במרוצת

השנתיים האחרונות נשתלו ונזרעו בגן מינים רבים שסופקו מהגנים הבוטניים של הר הצופים, גבעת רם, הטכניון, ת"א, כפר יהושע, ונתיב הל"ה, יבואו כולם על הברכה, וכמובן צמחים שגידלנו במנבטה בגן. כיום מונה הגן כ-80 מיני צמחים בסכנת הכחדה, שחלקם נכחד מהשרון. הצמחים שהתקשינו בריבוים הם : **לשישית מקומטת, ערבז החוף, שמשונית הטיפין, שרוכנית א"י, פשתנית ריסנית, ומחרוזת קשתית**. אנו רואים חשיבות גדולה בהשבת כל המינים האופייניים לשרון הנמצאים בסכנת הכחדה גם אלה בחיים כיום באתרים אחרים בישראל בהם שרדו. בכוונתנו לנסות ולמצוא את שארית המינים ה"שרוניים" שחסרים לנו, אלה מפורטים בטבלא בסוף המאמר.

גן המקלט השרוני , במוי על תשתית חמרא - קרקע קלציפובית ותצורה גיאולוגית המיוחדת לשרון ולמישור החוף, צילם עמיר פז ©
להגדלה - לחצו על התמונות

על פי הנתונים שנאספו מתוך שני כרכי "הספר האדום – צמחים בסכנת הכחדה בישראל" עולים הנתונים הבאים : בשרון גדלים כיום שני מיני צמחים אנדמיים המצומצמים בתפוצתם בעולם רק לחבל ארץ זה: **חומעת האוירון וקחוון קצר-פירות** , בשרון גדלים תשעה מינים אדומים האנדמיים לישראל, וכשבעים ותשעה מינים אדומים נוספים. הימצאותה של **רופיית הים** בשרון עדיין איננה ודאית. כמו כן נכחדו מהשרון כעשרים מינים ששרדו באחת הגלילות בישראל מחוץ לשרון. בסך הכל גדלים כיום בגן המקלט השרוני 80 מיני צמחים "אדומים" לישראל מתוך 91 מיני הצמחים האדומים אשר נמצאים בשרון על פי הספר האדום של צמחי ישראל . פירוט רשימות המינים ניתן למצוא בטבלאות להלן.

טבלת מינים אדומים ואנדמיים בשרון :

מינים אנדמיים לשרון :	מינים אנדמיים ישראליים ואדומים הגדלים בשרון :	מינים אדומים הגדלים רק בארץ רק בשרון :
חומעת האווירון	איריס הארגמן	אגמון שרוע
קחוון קצר-פירות	גומא שרוני	אספסת איטלקית
	דבקת פלשת	אשבל השדה
-	זמזומית ורבורג	בן-חילף הביצות
	כרכום גיירדו חופי	ברגיה אמנית
מינים אנדמיים לישראל	מקור-חסידה תמים	סוף הקרין

שנכחדו מהשרון :

אשבל זוהרי

סה"כ 9 מינים

מרוות אייג
עטיינית מגובבת
תלתן ישראלי

סה"כ 10 מינים

קחוון קטן-עלים
קיצנית אשכולית
קישוא משולש
שרוכנית א"י

צמחים אנדמיים לישראל ובסכנת הכחדה בגן המקלט השרוני (מימין לשמאל): מחרוזת קשתית, פשתנית ריסנית (צילם אהרוני©) וציפורנית א"י(צילם עוז גולן ©).
להגדלה - לחצו על התמונות

טבלת מיני הצמחים הגדלים בגן המקלט השרוני

מינים שנכחדו מהשרון אך שרדו בגלילות אחרות

אגמית רבת-שורשים
אגרופירון מוארך
אלמוות א"י
אלף עלה משובל
אמברוסיה ימית
ארכובית החוף
אשבל זוהרי
ברוניקה עדינה
גומא הירקון
חופית נמוכה
כדרורית המים
מחרוזת קשתית
מסרק א"י
נהרונית מסולסלת
סומקן ענקי
ספת המים
עטיינית ארוכה

מינים אדומים הגדלים בגן המקלט השרוני :

אגרוסטמת השדות
אולדנית הכף
אזוביון דגול
איריס הארגמן
איריס הביצות
איריס ענף
אלמוות א"י
אלמוות שיכני
אלף עלה משובל
אספסת איטלקית
אספסת החילזון
ארכובית החוף
ארכובית צמירה
אשבל השדה
אשבל זוהרי
בוצין בירותי
בוציץ סוככני

מינים אדומים הגדלים בגלילת השרון כיום :

אגרוסטמת השדות
אגמון שרוע
אוכם חופי
אולדנית הכף
אזוביון דגול
איריס הארגמן
איריס הביצות
איריס ענף
אלמוות שיכני
אמניה מצרית
אספסת איטלקית
אספסת החילזון
ארכובית צמירה
אשבל השדה
בוצין בירותי
בוציץ סוככני
בן-חילף הביצות

צלע שור דקיקה
שברק ססגוני
שרשר רב שנתי

-

-

בן-חילף הביצות
בת אורז משושה
גומא הירקון
גומא הפפירוס
גומא שרוני
גלונית פלישתית
געדה קיפחת
געדת הביצות
דבקת פלשת
דוחנן קיפח
דק זנב מכונף
היפוכריס קרח
ורד צידוני
זהבית שרונית
זוגן לבן
זמזומית ורבורג
זנב שועל ביצתי
חגווית החומות
חולית חופית
חוחן קרדני
חומעת האווירון
חלבלוב קטן פרי
חלבלוב שעיר
חלבלוב שרוע
חרחבינה חופית
חרצית דביקה
טופח חכלילי
ישרוע מאוגד
כדורן ענף
כף-עוף מנוצה
כריך שעיר
כרכום גיירדו חופי
לפופית החיצים
לשון-אפעה קטנה
לשישית מקומטת
מכבד הביצות
מקור חסידה תמים
מרוות אייג
מרסיה זעירה
נטופית רפואית
נימפאה תכולה
נעמת המים
נהרונית שקופה
נופר צהוב
נורית נימית
נטופית רפואית
נימפאה תכולה
נעמת המים
נעצוצית סבוכה
נרקיס סתווי
סוף הקרין

ברגיה אמנית
בת-אורז משושה
גומא הפפירוס
גומא שרוני
גלונית פלישתית
געדה קיפחת
געדת הביצות
דבקת פלשת
דוחנן קיפח
דק זנב מכונף
היפוכריס קרח
ורד צידוני
זהבית שרונית
זוגן לבן
זמזומית ורבורג
זנב שועל ביצתי
חגווית החומות
חוחן קרדני
חולית חופית
חומעת האווירון
חלבלוב קטן פרי
חלבלוב שעיר
חלבלוב שרוע
חרחבינה חופית
חרצית דביקה
טופח חכלילי
ישרוע מאוגד
כדורן ענף
כף-עוף מנוצה
כריך שעיר
כרכום גיירדו חופי
לפופית החיצים
לשון-אפעה קטנה
לשישית מקומטת
מכבד הביצות
מקור חסידה תמים
מרוות אייג
מרסיה זעירה
נהרונית שקופה
נופר צהוב
נורית נימית
נטופית רפואית
נימפאה תכולה
נעמת המים
נעצוצית סבוכה
נרקיס סתווי
סוף הקרין

עטיינית מגובבת
ציפורנית זעירה
ציפורנית חופית
צלבית החוף
קחוון קטן-עלים
קחוון קצר-פירות
קיטה סוככנית
רומוליאה זעירה
שברק ססגוני
שחליים גבוהים
שילשון מישל
שרוכנית החוף
תורמוס צהוב
תלת מלען ארוך
תלתן דגול
תלתן ישראלי

סחלב הביצות
סיסן זוני
סמר הפרקים
ספלילה טבורית
עטיינית מגובבת
ערבז החוף
פשתנית ריסנית
ציפורנית זעירה
ציפורנית חופית
ציפורנית שרונית
צלבית החוף
קחוון קטן עלים
קחוון קצר פירות
קיטה סוככנית
קיצנית אשכולית
קישוא משולש
רומוליאה זעירה

רופיית הים ?

שחליים גבוהים
שילשון מישל
שמשונית הטיפין
שרוכנית א"י
שרוכנית החוף
תורמוס צהוב
תלת מלען ארוך
תלתן דגול
תלתן ישראלי
אגרוסטמת השדות
אגמון שרוע

ספרות:

אלון ע שמידע א וברלינר ר 1981 נגלה מחדש את הצמחים הנדירים במישור החוף**:** רשימת הצמחים האנדמיים והאקסקלוסיביים למישור החוף. "טבע וארץ", כ"ג: 3 עמ' 100-102.

אתר המינים בסכנת הכחדה, רשות הטבע והגנים 2019 – https://redlist.parks.org.il/

פולק ג ושמידע א 1984 הצומח של החמרה והכורכר במישור החוף. עלון רתם 13. הוצאת החברה להגנת הטבע והאוניברסיטה העברית.

שמידע א 1982 הצמחים האנדמיים בארץ – ישראל. עלון ."רתם" מס' 3 עמ' 3-47.

שמידע א 1984 רשימת הצמחים האנדמיים למישור החוף הגדלים על חולות וכורכר. רתם 13: 157.

שמידע א פולק ג ופרגמן-ספיר א 2011 הספר האדום – צמחים בסכנת הכחדה בישראל, כרך ב'. רשות הטבע והגנים.

תודות רבות :

לאורי פרגמן ספיר, המדען הראשי של הגן הבוטני בגבעת רם – על עזרתו במתן צמחים וייעוץ, למרגרטה וולצ'אק – ביולוגית הצמחים הראשית של הרט"ג, על עזרה בקידום המיזם וסיוע בקבלת היתרים לו. לכל צוות הגן הבוטני בהר הצופים – על עזרה במתן צמחים, ובעידוד רצוף

לידידי הטובים, אילן טל מכפר יהושע, ועתי יפה מנתיב הל"ה, בעלי הגנים הבוטניים הפרטיים היפים בארץ –על מתן צמחים וסיוע רב בייעוץ והכוונה בנושא ריבוי צמחים. תודה מיוחדת נתונה לאורי בידץ – לשעבר מנכ"ל הרט"ג, על סיוע בכל העניינים הרשמיים מול הרט"ג.ותודה מיוחדת נוספת לידידי ד"ר דרור מלמד, שעזר לי רבות בהגדרת מינים קשי הגדרה, ועודד אותי רבות.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: פז א 2019 גן מקלט שרוני. כתב-עת"כלנית, מספר 6.

https://www.kalanit.org.il/sharom_refuge_garden
==========